

بررسی و تحقیق در خصوص چکهای الکترونیکی و چکهای جایگزین آن (مطالعه موردی در معاملات و قراردادهای صادرات و واردات از طریق بنادر)

آقای نواب سالاری

کارشناس علمی و کاربردی حسابداری (از دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرلنگه)
عنوان پست سازمانی: کارشناس هزینه و رسیدگی به اسناد

چکیده

چکهای الکترونیکی که به دو گونه چک جایگزین الکترونیکی و چک اصیل الکترونیکی قابل صدورند، با توجه به قوانین ایران، همچون ماده ۶ و ۲ قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲، دستورالعمل صدور دستور پرداخت و انتقال وجه مصوب ۱۳۸۵، رویه بانکها، مبانی و مقررات قانون تجارت ۱۳۱۱ دارای اعتبار هستند. قواعد حقوقی حاکم بر چکهای الکترونیکی را میتوان بر اساس قوانین فوق تحلیل کرد. در چک های الکترونیکی با امضای دیجیتالی برخوردار از جفت کلید عمومی و اختصاصی، محل چک تأمین شده و با صدور آن معادل مبلغ از حساب صادرکننده بلوکه میشود و صادرکننده تا زمانی که چک به دیگری منتقل شده و در اختیار دارنده است نمیتواند در محل آن تصرف کند که این امکان توسط سامانه الکترونیکی بانک مدیریت میشود. بانکها علاوه بر بررسی امضای صادرکننده یا مشتری، به بررسی و تطبیق امضای دارنده نیز میپردازند. چکهای الکترونیکی معمولاً قابلیت ظهنویسی داشته و شرایط ماهوی و مندرجات شکلی چکهای کاغذی در چکهای الکترونیکی نیز قابل تحلیل است. همچنان که در لایحه قانون تجارت که مجلس شورای اسلامی با اجرای آزمایشی آن در سال ۱۳۹۱ به مدت پنج سال موافقت کرده و در نوبت شورای نگهبان قرار دارد، اسناد تجارتي الکترونیکی به رسمیت شناخته شده اند.

کلمات کلیدی: تجارت الکترونیک، امضای الکترونیک، ظهنویسی الکترونیکی، چک الکترونیکی، ضمانت الکترونیکی

مقدمه

تعریف چک الکترونیکی

چک الکترونیکی در واقع یکی از شیوه های پرداخت الکترونیکی است، که به دو نوع چک اصیل الکترونیکی و چک جایگزین الکترونیکی تقسیم می شود، چک اصیل الکترونیکی در واقع گونه ای از اسناد تجارتي الکترونیکی بوده که با استفاده از اینترنت، به صورت تمام الکترونیکی طراحی گشته و علاوه بر دارا بودن تمام خصلت های چک کاغذی، فاقد معایب چک کاغذی بوده و در ورسد آن تمام ضرایب امنیتی حاکم بر انتقال دادهها رعایت میگردد. البته روشهای اینترنتی دیگری نیز برای صدور چک وجود دارد، گرچه چک الکترونیکی به معنای واقعی کلمه نیستند، اما تحت مقررات مربوط به چک الکترونیکی قرار میگیرند؛ شیوه هایی همچون اسکن کردن و تصویر نمودن چک سنتی از این قبیل اند که از آنها به عنوان چک جایگزین الکترونیکی یاد میشود. به عبارتی چک الکترونیکی، گونه ای الکترونیکی از یک چک کاغذی است و مشتری باید در یکی از خدمترسانان الکترونیکی حساب داشته باشد.

مزایای استفاده از چکهای الکترونیکی در امر صادرات و واردات کالا در بنادر کشور

ثبیت اطلاعات و عدم تغییر آنها، عدم نیاز به مصرف کاغذ، رفع مشکل اتمام برگهای دسته چک، کمتر شدن خطا و مشکلات صدور، افزایش سرعت فرآیند وصول، امکان مدیریت حساب در دستگاههای هوشمند، اطلاع سریع از وضعیت واریز و وصول، کاهش در دسرهای چکهای برگشتی، کاهش کلاهبرداری و چکهای بی محل، بهترین روش برای پرداختهای روتین ماهانه.

اعتباربخشی به چک الکترونیکی

در صورتی چک الکترونیکی میتواند از مزایای قانونی مربوط به چک بهره مند شود که دارای شرایطی باشد؛ از جمله اینکه قانونگذار باید چنین چکی را به رسمیت بشناسد. البته در کشور ما طبق قانون تجارت الکترونیک، چک الکترونیکی نیز، دادهپیام محسوب شده و دارای ارزش حقوقی و قضایی است. دادهپیام نیز طبق بند «الف» ماده ۲ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ ایران، عبارت از هر نمادی از واقعه، اطلاعات یا مفهومی است که با وسایل الکترونیکی، نوری و یا فناوری های جدید اطلاعات تولید، ارسال، دریافت، ذخیره یا پردازش می شوند. بنابراین و از آنجا که اسناد الکترونیکی نیز داده پیام محسوب می شوند و ماده ۶ قانون تجارت الکترونیک نیز مقرر داشته است: هرگاه وجود یک نوشته از نظر قانون لازم باشد، داده پیام در حکم نوشته است. در نتیجه، هیچ منع قانونی در حقوق ایران راجع به صدور و دریافت و هر نوع عملیاتی که روی اسناد تجارتي الکترونیکی انجام میگردد، وجود ندارد. ماده ۸۸۰ لایحه جدید قانون تجارت که در انتظار تأیید شورای نگهبان به سر میبرد، مقرر داشته است که اسناد تجارتي را با رعایت قوانین مربوطه می توان به صورت الکترونیکی صادر کرد و قانون مربوط در این زمینه قانون تجارت الکترونیک مصوب ۱۳۸۲ و آیین نامه و دستورالعملهای مربوط به آن است. همچنین ماده ۱۲ این قانون که مقرر میدارد: اسناد و ادله اثبات دعوی ممکن است به صورت دادهپیام بوده و در هیچ محکمه یا اداره دولتی نمی توان براساس قواعد ادله موجود، ارزش اثباتی داده پیام را صرفاً به دلیل شکل و قالب آن رد کرد. بنابراین میتوان اذعان کرد که چک الکترونیکی در قوانین ایران مورد پذیرش قرار گرفته است. خلاصه اینکه هیچ خلأ قانونی برای اعتباربخشی به چک الکترونیکی چک به جای چک سنتی وجود ندارد.

طریقه پرداخت چک الکترونیکی در معاملات و قراردادهای صادرات و واردات از طریق بنادر

مراحل پرداخت چک الکترونیکی بدین ترتیب است.

۱. مشتری یک چک الکترونیکی را در رایانه می نویسد.
۲. مشتری چک الکترونیکی را امضا می کند.
۳. مشتری چک الکترونیکی را به سایت بازرگان می فرستد.
۴. بازرگان پس از دریافت چک الکترونیکی، امضا را تأیید نموده و ظهنویسی می کند.
۵. چک ظهنویسی شده به وب سایت بانک بازرگان فرستاده می شود.
۶. بانک امضا را تأیید نموده و وجه چک الکترونیکی را به حساب بازرگان واریز می کند.

۷. چک الکترونیکی با فرستادن به بانک مشتری تسویه می شود.

۸. بانک مبلغی را از حساب مشتری بستانکار می گردد. مورد اخیر معمولاً زمانی است که بازرگان نمی خواهد وجه بلافاصله به حسابش انتقال یابد، بلکه میخواهد، بانک وجه مندرج در چک را از حساب صادرکننده یا مشتری غیرقابل برداشت نموده، تا بتواند به هر کس که می خواهد انتقال داده و ظهرنویسی نماید.

ضمانت چک الکترونیکی

ماده ۸۸۰ لایحه قانون تجارت سال ۱۳۹۱ مقرر میدارد: اسناد تجارتي را میتوان با رعایت قوانین مربوط به صورت الکترونیک تنظیم کرد. هرگاه سند تجارتي به صورت الکترونیکی تنظیم شود، قبول، ظهرنویسی و ضمانت آن نیز به صورت الکترونیک انجام میشود در صدور چکهای کاغذی همیشه این امکان وجود داشت که صادرکننده چک را بدون محل صادر نموده باشد و در نتیجه برای تضمین چک، معمولاً شخص دیگری نیز با امضای خود پرداخت وجه چک را تضمین می کرد.

ضمانت در چکهای جایگزین الکترونیکی

ضمانت در چکهای جایگزین الکترونیکی، بحث ضمانت همچنان مطرح است؛ زیرا چک های جایگزین الکترونیکی در واقع همان چکهای کاغذی هستند، که با ابزارهای الکترونیکی مورد نقل و انتقال قرار میگیرند. ضمانت از چکهای جایگزین را به دو صورت میتوان انجام داد. صادرکننده اصلی میتواند امضای ضامن را گرفته و از طریق ابزارهای الکترونیکی به دارنده ارسال دارد بعد از ارسال چنانچه دارنده بخواهد آن را به دیگری ارسال کند، اگر گیرنده، ضامن جدیدی بخواهد، در این صورت چون چک الکترونیکی جایگزین فاقد قابلیت پشت نویسی در ظهر چک است، ضامن باید نامهای را امضا کرده و به چک الکترونیکی جایگزین پیوست نماید.

ظهرنویسی چک الکترونیکی

ظهرنویسی چک الکترونیکی طبق ماده ۳۱۲ قانون تجارت، چک را میتوان به صرف امضا در ظهر به دیگری منتقل کرد. در مورد چکهای کاغذی حقوقدانان معتقدند چنانچه چک به صورت حواله کرد، در وجه حامل، در وجه شخص معین یا به حواله کرد او صادر شده باشد، چک را می توان ظهرنویسی کرد، ولی هرگاه چک در وجه شخص معین صادر شده باشد، و روی آن عبارت غیرقابل انتقال یا غیرقابل ظهرنویسی قید شده باشد، در این صورت نمیتوان آن را از طریق ظهرنویسی منتقل کرد و انتقال آن، تابع مقررات انتقال طلب مدنی است.

ظهرنویسی در چکهای جایگزین الکترونیکی

در ظهرنویسی چکهای کاغذی همیشه این پرسش مطرح میشود که ظهرنویسی باید در پشت چک انجام گیرد یا اینکه میتوان ظهرنویسی را خارج از چک و در برگهای جداگانه انجام داد. عدهای معتقد بودند که ظهرنویسی صرفاً باید در پشت سند انجام شود و گروهی هم معتقد بودند که ظهرنویسی را میتوان حتی در برگه جداگانههای انجام داده و به چک اصلی پیوست کرد، که با تحلیل مقررات فعلی حاکم بر چک، دیدگاه اخیر قابل قبولتر به نظر میرسد، ولی در مورد ضمانت از چکهای الکترونیکی، این قید که ضمانت حتماً در پشت چک نوشته شود، در قوانین حاکم بر چک دیده نمیشود، اما از آنجای که ضمانت عملی حقوقی و تابع قواعد خاص خود است، نیازی به آوردن آن در چک نیست، بلکه می توان ضمانت را در نامه ای جداگانه تنظیم و به چک الکترونیکی جایگزین پیوست کرد. در نتیجه در مورد ضمانت از چک کاغذی برخلاف قانون ایران، مواد فراوانی در کشورهای مختلف به تصویب رسیده است، ولی به نظر میرسد در مورد چک تمام الکترونیکی ضمانت ارزش بالایی ندارد؛ زیرا چک الکترونیکی اصولاً در صورتی صادر میگردد که دارای محل بوده و چک مدت دار نیز پذیرفته نمیشود.

جمع بندی و نتیجه گیری:

در معاملات و قراردادهای صادرات و واردات از طریق بنادر با توجه به اینکه صدور چکهای تمام الکترونیکی به وعده یا بدون محل ممکن نیست، کاهش جرایم روهرو خواهیم شد و در نتیجه این در پیشگیری از جرایم و جرمزدایی اهمیت به سزایی د. ندارد

در این راستا اسناد تجارتي الكترونيكي با تجارت الكترونيكي رابطه تنگاتنگ و مستقيم ندارد و چك الكترونيكي نيز يكي از انواع اسناد تجارتي الكترونيكي است. اکنون با توجه به اهميت چك الكترونيكي، لازم است تا قواعد حقوقی حاکم بر آن روشن گردد. این مقاله در پی پاسخ به این پرسشها است که قوانین ایران نسبت به پذیرش چك الكترونيكي چه دیدگاهی دارند، و قواعد حقوقی حاکم بر مندرجات، صدور، قبولی، ظهرنوبسی و ضمانت چك الكترونيكي چیست؟ بعد از معرفی کوتاهی از چك الكترونيكي و ارائه تعریفی از آن، دیدگاه قوانین ایران نسبت به پذیرش یا عدم پذیرش چك الكترونيكي و در پایان به تحلیل قواعد حقوقی حاکم بر آن خواهیم پرداخت. از آنجا که ماده ۳ قانون تجارت الكترونيكي ایران مقرر داشته در تفسیر این قانون همیشه باید به خصوصیت بینالمللی و ضرورت توسعه هماهنگی بین کشورها در کاربرد آن مورد توجه باشد. چنانچه چك به صورت چك الكترونيكي جایگزین به جریان افتد یا از آغاز به شیوه دیجیتالی صادر نشده باشد، امکان صدور آن به صورت بلامحل یا وعده دار نیز وجود دارد. در هر حال، تاکنون در کشور ما زیرساختهای لازم برای صدور چك تمام الكترونيكي توسط بانکها فراهم نشده است که امید است بانک مرکزی اقدامات لازم را انجام دهد.

تقدیر و تشکر:

این مقاله با حمایت مالی و علمی اداره بنادر و دریانوردی انجام گرفته است.

منابع:

۱. ابراهیمی، عبدالحمید و امید، مهدیه (۱۳۸۵)، تجارت الكترونيكي، چاپ اول، تهران: انتشارات همای دانش.
۲. اسکینی، ربیعا (۱۳۸۷)، حقوق تجارت (برات، سفته...) چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات سمت.
۳. تقیزاده، فاطمه (۱۳۹۰)، استناد پذیری ادله الكترونيكي، پایاننامه کارشناسی ارشد، پردیس: قم دانشگاه تهران
۴. حسینی، حسن (۱۳۸۷)، حقوق تجارت، تهران: نشر میزا ن.
۵. شیروی، عبدالحسین و میری، حمید (۱۳۸۷)، بررسی تطبیقی انتقال الكترونيكي اسناد تجاری، اندیشه های حقوق خصوصی، سال پنجم، ش ۱۳.
۶. صادقی نشاط، امیر (۱۳۸۲)، تحلیل حقوقی جنبه هایی از پرداخت الكترونيكي، مجموعه مقالات همایش بررسی ابعاد حقوقی فن آوری اطلاعات، تهران.
۷. صناعی، علی (۱۳۸۳)، تجارت الكترونيكي در هزاره سوم، چاپ دوم، اصفهان: انتشارات جهاد دانشگاهی.
۸. فخاری، امیرحسین (۱۳۸۰)، جزوه درسی حقوق تجارت ۳، جزوه درسی دانشگاه امام صادق.